

LUND UNIVERSITY

Hur skånskan försvenskas om partiell uttalsanpassning

Bruce, Gösta

Published in:
Lundaforskare föreläser

1987

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Bruce, G. (1987). Hur skånskan försvenskas: om partiell uttalsanpassning. *Lundaforskare föreläser*, 19, 96-101.

Total number of authors:
1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Gösta Bruce

HUR SKÅNSKAN FÖRSVENSKAS

- om partiell uttalsanpassning

För ett drygt tiotal år sedan var jag med om att tillsammans med fonetikerkollegor i Lund beskriva skånskan och dess uttalsegenskaper vid en av de återkommande sammankomsterna för Svenskans beskrivning. Frågan vi då ställde framgår av titeln på vårt föredrag: "Talar skåningarna svenska?" Det svar vi då gav var: "Ja, men på ett östdanskt, prosodiskt substrat." Vi kunde visa att det faktum att skånskan låter så olik andra varianter av svenska i första hand beror på *prosodin*, dvs uttalsegenskaper utöver vokaler och konsonanter såsom längdförhållanden, betoning och intonation. De prosodiska särdragen tillsammans med andra välbekanta uttalsegenskaper såsom en genomgående förekomst av bakre, skorrande tungrots-R och en omfattande diftongering särskilt av långa, betonade vokaler anses vara de mest typiska inslagen i det skånska uttalet, som skiljer detta från uppsvenskt uttal. Detta är naturligtvis en grov karakteristik av det skånska uttalet, men den är tillräcklig som bakgrund för den fortsatta framställningen.

I denna uppsats kommer jag att söka visa hur det ibland sker en partiell anpassning av det skånska uttalet till uppsvenskt uttal. Denna uttalsanpassning är ingalunda ovanlig men är ändå föga uppmärksam och sker troligtvis i de flesta fall omedvetet. Vad jag vill göra är att fästa uppmärksamhet på förekomsten av en sådan uttalsanpassning och på den uttalsvariation som kännetecknar skånska idag. Den variation jag då tänker på är närmast social eller har med talstil att göra, medan jag här bortser från den välbekanta regionala uttalsvariation som förekommer inom Skåne.

Hur efterhängsen är prosodin?

I sin uppsats *Den efterhängsna prosodin* framlägger min företrädare på professuren i fonetik i Lund Eva Gårding tesen, som också uppsatsens titel syftar på, att prosodin är det man sist ändrar på när man byter språk eller dialekt. Anledningen kunde vara att prosodin lärs in tidigt när man som barn lär sig modersmålet och att den därför sitter djupt, kanske djupare än andra uttalsvanor och att "Prosodiska möns-

ter markerar grupptillhörighet (dialekt) och uttrycker känslor och attityder. Detta gör att prosodin kan kännas som en del av vårt individuella och kollektiva signalement, som vi inte gärna vill lämna ifrån oss." Den anpassning av det skånska uttalet till uppsvenskt uttal som vi kan iakttä drabbar dock även prosodin. I en fotnot noterar Eva Gårding att "Några skånska TV-reportrar i ett regionalt nyhetsprogram visar prov på extrem prosodisk anpassning."

Frågan om denna prosodiska anpassning var ämnet för en 40-poängsuppsats i fonetik med titeln *Hur efterhängsen är prosodin?* Det viktigaste resultatet av denna undersökning av några skånska reportrar — TVs Sydnytt och Radio Malmöhus — prosodi var dels att dessa typiskt använder uppsvenskt, prosodiskt mönster i reportage men intressant nog skånsk prosodi i annat sammanhang, t ex i intervju med skåningar. Denna prosodiska anpassning är, menar jag, vanligare än vad man hittills föreställt sig. Den är helt enkelt ett sätt att försvenska skånskan.

Gösta Bruce är född 1947 i Helsingborg och tog studenten där 1965. Han har sedan dess varit verksam huvudsakligen i Lund med studier i språk och fonetik, vilket ledde fram till fil kand examen 1969 och doktorsexamen 1977. Bruce blev docent i fonetik 1978 och har varit tf professor i Lund och i Stockholm. 1984 var han gästforskare vid Bell Laboratories i USA. Han utnämndes att från 1 juli 1986 vara professor i fonetik vid Lunds universitet. Bruces forskning har inriktats på det talade språkets prosodi. En bärande idé har varit att vid analys av tonförlopp som ut-

tryck för accentuering och intonation anlägga ett funktionellt perspektiv. På detta sätt presenterade Bruce i sin avhandling en ny tolkning av svensk ord- och frasaccentuering. Betydelsen av tongesternas synkronisering på kritiska punkter med talets övriga egenskaper — för ordaccentidentitet men också som dialektmarkör — har prövats i perceptuella experiment baserade på syntetiskt tal. Andra av Bruces arbeten gäller intonationens roll som grupperingssignal i texter och studier av talrytm. Ett aktuellt område som studeras är reduktioner i löpande tal.

En miljon skåningar kan inte ha fel

Skillnad i tongester

För att illustrera vad jag menar har jag spelat in utsagan *En miljon skåningar kan inte ha fel* dels i en skånsk och dels i en uppsvensk version. För att kunna karakterisera prosodin i skånska och uppsvenska har jag låtit extrahera tonförloppen för dessa båda versioner,

som visas i figur 1. En jämförelse mellan dessa båda tonförlopp visar på tydliga skillnader. Vi kan ytligt sett beskriva skillnaden så att tonen under ett visst avsnitt av yttrandet har motsatt riktning i de två varianterna av svenska; d v s där tonen stiger i den ena varianten, finner vi istället en fallande ton i den andra varianten och vice versa.

I en mera djupgående och språkligt förankrad analys tar vi istället fasta på accentuering och framhåvningsgrad. I exempelutsagan uppträder fem ord accentuerade, *en, miljon, skåningar, inte, fel*. Av dessa har *en, miljon* och *fel* accent 1 (akut) och *skåningar* och *inte* accent 2 (grav). Distinktionen mellan accent 1 och accent 2, som är ett karakteristiskt inslag i svenskt uttal, kan enklast illustreras med hänvisning till ett ordpar som t ex *Polen*, (accent 1) / *pålen* (accent 2), där konsonant- och vokaluttalen är identiska, medan det just är ordens olika accentuering som ger orden olika betydelse.

Den fonetiska skillnaden mellan accent 1 och accent 2 i en och samma dialekt är i första hand en skillnad i ti-

f_0 (Hz)

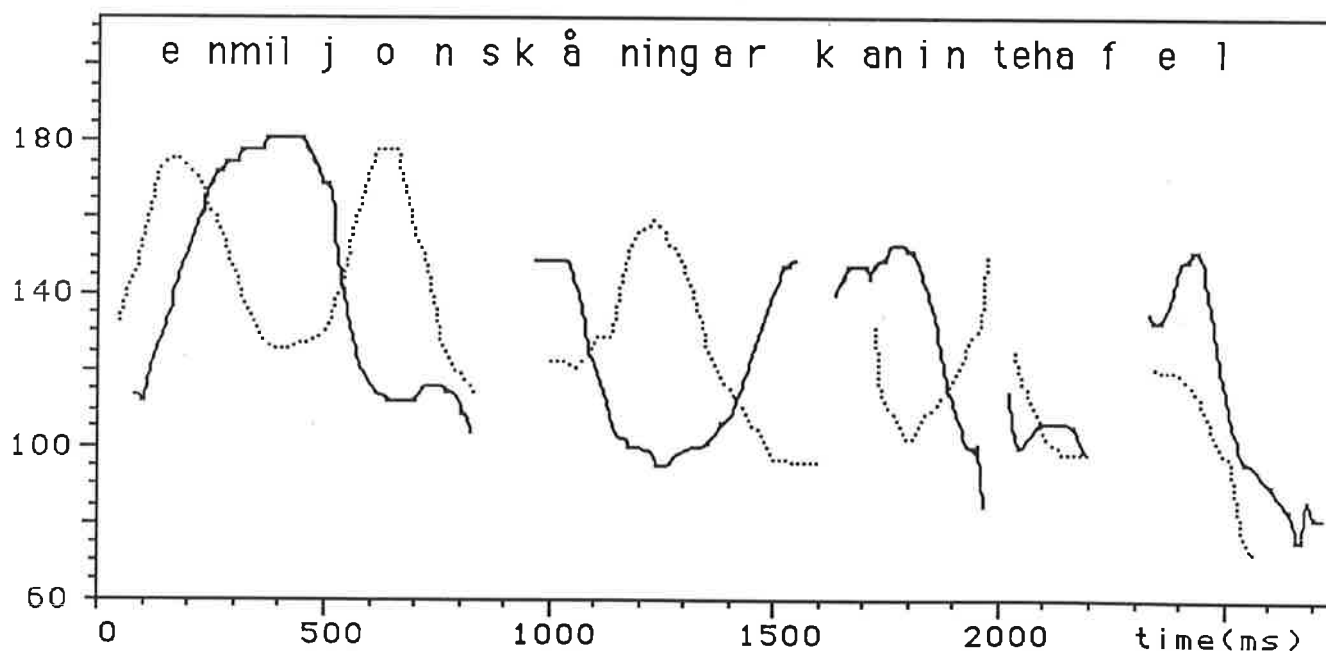

Fig 1. Tonförlopp för skånsk (prickad linje) och uppsvensk (heldragen linje) version av exempelutsagan; dvs grundtonens frekvens — f_0 (Hz) — som en funktion av tiden — time (ms).

ming av den tonala gesten (stigning eller fall) relativt den betonade vokalen: tidigare för accent 1 än för accent 2; jämför t ex *miljon* (accent 1) med *skåningar* (accent 2) för båda varianterna av svenska. Dialektskillnaden för en och samma accent kan också lämpligen uttryckas som en skillnad i tongestens timing; jämför t ex accent 2 i *skåningar* med tidigare tonfall för uppsvenska än för skånska.

Till dessa typiska kännetecken för ordens accentuering i de två varianterna av svenska kommer karakteristiska drag för de accentuerade ordens relativa framhåvningsgrad, som också finns uttryckta i tonförloppen. Karakteristiskt för uppsvenska är uppdelningen i accentuerade ord som får en extra grad av framhävningsgrad och sådana ord som inte får detta. Denna extra framhävningsgrad uttrycks med en extra tonstigning såsom i *en*, *skåningar* och *fel* i exempelutsagan. I skånska är däremot denna uppdelning i accentuerade ord med och utan extra framhävningsgrad inte lika framträdande. Vanligt är, såsom i exempelutsagan, en relativ jämvikt mellan accentuerade ord i ett yttrande. Då ett ord ändå blir extra framhävt, görs detta utan tillägg av någon extra tongest helt enkelt med en mera uttagen, större tongest i det accentuerade ordet.

Experiment med talsyntes

De båda versionerna av exempelmeningen har använts som utgångspunkt för ett experimenterande med dialektal variation. Experimentet har bestått i att i originalversionerna — både den skånska och den uppsvenska — skifta enbart tonförloppen mot var-

andra. Detta har gjorts med aktuell teknik för digital behandling av talsignaler. Förutsättningen är det teoretiska genombrott som gjorts under efterkrigstiden inom den akustiska teorin för talproduktion och som beskriver talljud (vokaliska ljud) som produkten av röstkälla (stämband) och talrörsfilter (munhåla, svalg och näshåla). En analys av en talsignal enligt denna modell möjliggör en separation i egenskaper som är att hänföra till röstkällan och övriga egenskaper som beror av talrörets filterverkan.

En sådan analys, som har genomförts med exempelmeningen, medger i sin tur att man kan återskapa talet enligt modellen. Denna typ av talsyntes, som alltså direkt bygger på en analys av en digitalt lagrad talsignal, låter vanligtvis mycket lik originalet. Genom denna talanalys blir det också möjligt att ändra på värdena i den syntetiska kopian av originalet, t ex för tonförlopp, längder på successiva talljud, ljudstyrka och även hos talets spektrala sammansättning och lyssna på resultatet. I vårt fall har alltså i den skånska versionen tonförloppet ersatts med motsvarande uppsvenska tonförlopp med bibehållande av övriga talljudskaraktistika och i den uppsvenska versionen på motsvarande sätt skånskt tonförlopp bytts in.

Syntetiska dialekter

Syntesen av uppsvenskt tonförlopp och i övrigt skånskt uttal med skorrande, bakre R-ljud och diftongerade vokaler visar sig vara en klart möjlig kombination. Vi kan känna igen den just hos skånska etermediereportrar och mera allmänt hos skånsktalande i vis-

sa yrkesroller (typ Domus kundradio), för vilka en prosodisk anpassning till uppsvenska tycks ha hög prestige, men också hos skåningar som flyttat norrut i Sverige och som partiellt anpassat sitt skånska uttal till uppsvenskt.

Den motsatta syntesen av sydsvenskt tonförlopp och i övrigt uppsvenska uttalsdrag med främre tungspets-r och vokaler utan egentlig diftongering känns också igen som en existerande variant av sydsvenska, även om den låter helt annorlunda. Den upplevs kanske snarast som ett förskånskande av svenska. Den kan påträffas just hos svenskar som flyttat till Skåne före vuxen ålder men också hos skåningar i förskingringen, även om detta är avgjort mer ovanligt. I detta senare fall är det ju den skånska intonationen som bibehållits och istället det övriga uttalet som anpassats till uppsvenskan. Men även hos skåningar som präglats språkligt i Skåne kan denna kombination påträffas som ursprunglig variant.

Olika mellanformer är naturligtvis tänkbara och förekommer, men det är ändå intressant att just de båda språkformer, som här erhållits på artificiell väg, känns igen som existerande varianter av sydsvenska. En intressant fråga som måste lämnas obesvarad här är vilken social fördelning dessa varianter har.

Uppsvenska högre prestige

Att uppsvenskt uttal har högre prestige än skånskt har skånska barn under lång tid fått lära sig tidigt, om inte förr så i skolan. När man sjunger, spelar

teater och liknande, gör man det på uppsvenska helt och hållet. Även om det på senare år kan förmärkas en tendens till ett mera öppet erkännande av skånska som möjligt scenspråk, har uppenbarligen ändå uppsvenskt uttal mera allmänt hög prestige och utövar en dragningskraft på skånskan. Varför finner vi då hos våra skånsktalande ofta endast en partiell anpassning till det uppsvenska uttalet och inte ett fullständigt dialektbyte? Anledningen kan kanske vara den dubbla inställning till sin dialekt som man ibland möter bland skåningar. Man vill både ha och vara utan den. Att då exempelvis ändra bara på intonationen innebär att ändå inte ge upp sin dialekt och sociala identitet helt och hållet. Man har ju kvar skånska uttalsdrag för övrigt men har anammat en, som man kanske tycker, livligare och mera intresseväckande intonation.

Den efterhängsna skånskan

Att det vid denna prosodiska anpassning ändå inte bara är fråga om en direkt imitation och kopiering av intonationen i uppsvenska, utan att skånska uttalsvanor kan hänga kvar, visas av följande exempel.

I uppsvenska kommer den extra tonstigning, som signalerar att ett ord är extra framhävt, med början i stavelsen efter den betonade för ord med accent 2, t ex *nypon*, *skåningar*. Detta gäller dock ej för sammansatta ord, där tonstigningen är knuten till den betonade stavelsen i det sammansatta ordets sista led, t ex *nyponsoppa*, *medlingsförslag*. I skånska görs ingen skillnad på enkla och sammansatta ord när det

gäller tongesternas timing. Motsvarande tongest, ett fall, kommer i skånska typiskt i stavelsen efter den betonade. När man som skåning då anpassar sig prosodiskt till uppsvenska och byter ut detta tonfall mot den karakteristiska tonstigningen, blir ofta följden att man förlägger tonstigningen till stavelsen efter den betonade även i sammansatta ord. Tonstigningen kommer då att träffa rätt i t ex *matsal*, där stavelsen efter den betonade också är sistaledets betonade stavelse, men kommer för tidigt enligt uppsvenska uttalsregler i t ex *nyponsoppa* eller *medlingsförslag* där sistaledets betonade stavelse kommer senare i ordet. Denna tidiga placering av tonstigningen blir särskilt iöronfallande för uppsvenska lyssnare, som väntar sig en synkronisering av stigningen med sistaledets betonade stavelse.

Ett annat exempel på överföring av skånskt uttalsmönster på uppsvensk prosodi ger reglerna för förekomsten av accent 1 och accent 2 i sammansatta ord. Medan man i uppsvenska har den nästan allmängiltiga regeln att sammansatta ord får accent 2, är i skånska huvudregeln att det sammansatta ordet får samma accent (1 eller 2) som dess första led har, när detta uppträder som självständigt ord, t ex *bandyboll* (accent 1) och *sommarvilla* (accent 2), då *bandy* och *sommar* har accent 1 respektive accent 2 som självständiga ord. När man anpassar sig prosodiskt till uppsvenska, förekommer det att man ändå använder skånska accent 1 i sammansatta ord som *bandyboll* och *bananskal* istället för uppsvensk accent 2, även om man då anammar den för uppsvensk accent 1 korrekta tongesten.

Den anpassning av det skånska uttalet, som vi här har diskuterat, är partiell i flera avseenden. Den drabbar som vi har sett bara vissa uttalsdrag, t ex enbart intonationen. De som har denna prosodiska anpassning har den uppenbarligen inte heller i alla situationer, jämför t ex i etermedia där den förekommer i reportage men inte i intervju. Vidare överför man ibland skånska regler på den till uppsvenska anpassade prosodin. Det tycks således vara fråga om en relativt ytlig anpassning som har skånska uttalsvanor som grund. Den försvenskning av Skåne och de forna danska provinserna som påbörjades i och med den svenska erövringen och inrättandet av Lunds universitet kan därför när det gäller det talade språket och uttalet möjligen ses som ett partiellt misslyckande. □ □

Exempel på oförsvenskad skåning.

Litteratur:

- Bruce, G: *Swedish word accents in sentence perspective*. Gleerup, Lund. 1977.
 Bruce, G och Gårding, E: A prosodic typology for Swedish dialects. *Nordic Prosody*, 219—228. Gårding, E et al (eds), Department of Linguistics, Lund University. 1978.
 Fant, G: *Acoustic theory of speech production*. Mouton, The Hague. 1960.
 Gårding, E: Den efterhängsna prosodin. *Språket i bruk*, 50—71. Teleman, U och Hultman, T (utg). Liber, Lund. 1974.
 Gårding, E, Bannert, R, Bredvad-Jensen, A-C, Bruce, G och Naucclér, K: Talar skåningarna svenska? *Svenskans beskrivning 8*, 107—117. Platzack, C (utg). Lund. 1974.
 Pettersson, E, Bülow-Simonsson, M och Stångberg, I: Hur efterhängsen är prosodin? *Praktisk Lingvistik 6: Tema prosodi*, 50—64. Bruce, G (red). Institutionen för lingvistik, Lund. 1981.

378.485

Lund University Press
Lunds universitet 1987

19

LUNDAFORSKARE FÖRELÄSER

Lunds Universitet
Filosofiska Institutionen